

Малишева А. О.

ДИСКУРС ЯК ПОКАЗНИК ДЕМОКРАТИЗМУ В ОСВІТІ

У статті проаналізовано потребу та параметри процесу демократизації вітчизняної освіти, головним напрямом якої визначається педагогічний дискурс.

Ключові слова: людина, освіта, культура, комунікація, дискурс, виховання.

Долаючи негативну спадщину минулого, в основі якої знаходився авторитарний тип управління освітнім процесом, вітчизняна освіта все більш рельєфно підходить до визнання та впровадження демократичного стилю її організації. Головна ж відмінність демократичного типу комунікацій в освіті від авторитарного полягає у реалізації практик дискурсного характеру освітнього процесу. Дискурс – це складне комунікативне явище, яке включає не тільки текст, а й соціальний контекст, який створює уявлення про учасників комунікації, процес створення і процес сприйняття повідомлення. Сучасні зміни в освіті, які і викликають дискурс, спричинені низкою соціокультурних та політико-економічних обставин. Зокрема вони викликані переходом людства до нового типу цивілізації, яка в науковій літературі набула назви «інформаційне суспільство». Освіта як соціальний інститут відповідно реагує на всі зрушення, що відбуваються у суспільстві. Світ характеризується безпрецедентним зростанням випадковості, нестійкості, динамізму та непередбаченості. Сучасна наукова картина світу свідчить про кризу раціоналістичного світогляду.

Зараз можна стверджувати про кризу класичної парадигми освіти. Вплив сучасних соціокультурних тенденцій на систему освіти та на сучасний дискурс в освіті виявляється у посиленні її ролі як джерела ідей, нового знання, технології, інформації; в усвідомленні імперативу виживання і глобальної відповідальності за свої дії, що визначається мірою духовного в кожній людині; в урізноманітненні соціальних укладів суспільства, що зумовлює потребу в гнучкості мислення, сприйняття світу та діалозі культур [4, 11].

Таким чином, означений соціокультурний контекст зумовлює процес кардинальних змін в освіті і, відповідно, перегляд засадничих принципів освітньої політики. Вони як кінцеві орієнтири освітньої діяльності з неминучістю повинні співпадати зі стратегічними орієнтирами суспільства.

Зарубіжні і українські дослідники висуваються нові концепції освіти, здійснюють пошук нових форм організації наукового знання, спрямованих на модернізацію системи освіти. Спроба осмислити проблему позитивних шляхів розвитку освіти актуалізувала порушення питання про розробку нової галузі знання – філософії освіти [4, 15]. Як ми бачимо, зараз є необхідність переосмислення основних педагогічних ідей, а також засадничих принципів, на яких ґрунтується нова парадигма освіти. Отже, сьогодні актуалізується проблема осмислення методологічних засад сучасної освітньої парадигми. А тому мета статті – обґрунтувати дискурс як показник демократизму в освіті.

Становлення сучасного філософсько-освітнього дискурсу відбувається під впливом таких провідних тенденцій філософствування як орієнтація на світоглядний, методологічний та гносеологічний плюралізм, розширене тлумачення раціональності, синтез позитивістських, соціально-антропологічних, постмодерністських положень, звернення до культурологічних, герменевтичних методів аналізу. Отже, йдеться про методологічний дискурс та методологічні засади педагогіки, які формулюються філософією.

На думку В. Андрущенка, освіта як соціальний інститут і засіб соціалізації людини потребує орієнтації на нову стратегію, на нові методології мислення і пізнання, зумовлені фактом існування відкритого, нелінійного світу, що змінюється, і необхідністю відповідного навчання і пізнання [2, 6]. Однією з таких стратегій є, наприклад, нелінійний підхід. Тому основним завданням освіти є перехід від навчання, що забезпечує репродуктивне сприйняття, формування лінійного мислення, до навчання, яке формує пошукові орієнтації, творчий підхід, імовірнісне мислення [2, 23].

Інші дослідники вважають, що аналіз сучасної філософської та педагогічної літератури показує, що здебільшого науковий пошук ведеться у сфері комунікації. Комунікативний підхід в освіті (педагогіці) визначається як універсальна ідея, яка визначає, розкриває, актуалізує комунікацію як онтологічну, телеологічну, аксіологічну основу розвитку особистості та методологічну основу освіти (педагогіки). Методологічно-гносеологічною суттю комунікативного підходу в освіті (педагогіці) є розгляд (дослідження) освітніх (педагогічних) явищ через призму (в контексті) поняття освітньо-педагогічної (педагогічної) комунікації [5]. Для демократичного типу комунікацій в освіті характерно різноманіття підходів та науковий дискурс щодо нових парадигм у педагогіці та

філософії освіти замість єдиної, наприклад, як у СРСР марксистсько-ленінської парадигми.

Але дискурсивний характер освітнього процесу проявляється і стосовно навчально-виховного процесу в навчальних закладах. У цьому контексті треба відзначити спроби моделювання сучасного освітнього процесу в Україні та використання зарубіжного досвіду. Навчання і виховання громадян, свідомих щодо своїх прав і обов'язків, є однією з головних складових стабільності сучасного відкритого демократичного суспільства. З метою надання базових знань щодо громадянства в багатьох європейських країнах існує система громадянської освіти. Впровадження громадянської освіти в Україні, адаптація її методик до українських реалій потребують не лише наукового обґрунтування, а й перевірки практикою. Громадянську освіту можна розглядати як у вузькому, так і в широкому сенсі. Громадянська освіта – система навчально-виховних заходів, спрямована на формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, яка усвідомлює свої права і обов'язки щодо суспільства і держави. Водночас це інтегрована галузь гуманітарних знань, завдання якої – підготувати молодих громадян до життя в умовах демократії. При всьому різноманітті підходів до концепцій та програмно-методичного забезпечення навчальних курсів громадянської освіти в них існує і багато спільного. Так, практично в усіх програмах і темах підручників містяться розділи, що присвячені правам людини, толерантності, полікультурності, громадським та державним інститутам [6, 76]. Ці питання проходять червоною ниткою крізь усі навчальні курси громадянської освіти, це важливо для розуміння освітніх комунікацій у сучасній Україні саме в контексті відсутності цих розділів у підручниках тоталітарного періоду.

«Концепцію громадянської освіти в Україні» у 2000 р. була підготовлена в рамках Проекту «Освіта для демократії в Україні», який є частиною Трансатлантичної програми підтримки громадянського суспільства, що фінансується урядом США і Європейським Союзом. З 1999 р. здійснювався канадсько-український проект «Демократична освіта» (спільно з Міністерством освіти та науки України й Університетом Queen's за фінансової підтримки Канадської агенції міжнародного розвитку – CIDA), в межах якого відбулась низка стажувань українських фахівців з гуманітарних та політичних наук у Центрі вивчення демократії Університету Queen's, а нині створюється сучасний курс з політології для університетів. Нарешті, ще один проект «Мережа громадянської освіти» адмініструється в Україні Радою міжнародних досліджень та обмінів.

Перелік подібних проектів та заходів можна було б продовжити, але й так цілком зрозуміло, що проблема вироблення стратегії освіти й виховання громадянина нової України не тільки набула значної актуальності, а й починає усвідомлюватися широким загалом як українських, так і відповідних державних та недержавних інституцій, фахівців за кордоном [7, 84]. Таким чином, українські фахівці в галузі освіти активно досліджують закордонний досвід впровадження демократичного типу комунікацій і намагаються адаптувати його у вітчизняному навчально-виховному процесі.

Пострадянська Україна переживає сьогодні період демократичного транзиту. Це робить актуальною громадянську освіту як засіб пристосування до перехідного стану суспільства та до засвоєння демократичних цінностей, норм, алгоритмів діяльності. Розбудова демократично орієнтованої громадянської освіти здатна до певної міри прискорити перехідні процеси або щонайменше мінімізувати тривалість і втрати від можливих рецидивів авторитаризму на шляху демократизації [7, 88].

Яскравий приклад використання зарубіжного досвіду у демократизації освітніх комунікацій є модернізація вищої освіти України в контексті Болонського процесу. З 2005 р. Україна офіційно приєдналась до європейської освітньої системи. Головна мета Болонського процесу полягає в консолідації зусиль наукової та освітнянської громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення спроможності європейської вищої освіти і науки у світовому вимірі, а також для підвищення ролі цієї системи у соціальних перетвореннях. Демократизація – основа євроінтеграційного процесу, однак вона не може розгортатися стихійно, без відповідної просвітницької і виховної діяльності в школі і ВНЗ. Демократії потрібно навчатись. Останнє якраз і є тією головною домінантою, якою Болонський процес відповідає на виклики глобалізації. Виключно важлива роль у вихованні демократичної культури особистості належить учителям. Болонський процес формулює вимоги до демократичної освіти, підготовки демократично орієнтованого фахівця [1, 9].

Треба звернути увагу, що свідченням позитивних якісних змін у забезпеченні розвитку національної освіти і намаганні постійно досліджувати закордонний досвід став Форум міністрів освіти європейських країн «Школа XXI століття: Київські ініціативи» 21-23 вересня 2011 р, на якому проголошено сім напрямів євроінтеграції дошкільної та середньої освіти і проекти практичних дій за кожним з них («Дошкільна освіта»; «Спільна історія без розділових ліній»;

«Толерантність»; «Через мову до взаєморозуміння»; «ІКТ – освіта без кордонів»; «Від шкіл-партнерів до партнерів-країн»; «Новій освіті Європи – новий європейський учитель»). В європейському просторі українська освіта завжди була помітною і використання зарубіжного досвіду дає нам змогу розвивати демократичний тип комунікацій в освіті.

Важливою складовою демократичного типу освітніх комунікацій є особистісний характер освіти. Треба підкреслити, що метою «Національної стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 роки» є насамперед забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними задатками, здібностями, потребами на основі навчання упродовж життя. Реалізація цієї мети передбачає перш за все переорієнтацію пріоритетів освіти з держави на особистість, на послідовну демократизацію і гуманізацію навчально-виховного процесу, педагогічної ідеології загалом, тобто на європейські гуманістичні цінності й виміри [3].

Треба підкреслити, що домінуючим на сучасному етапі розвитку освіти та педагогіки є особистісно орієнтований підхід. Перехід від авторитарної до особистісно орієнтованої освіти – значний крок у пошуку онтологічної, ціннісної та методологічної основ освіти. Найвищою цінністю, метою освіти стає особистість. Тому категорія «особистісно орієнтована освіта (педагогіка)» у найбільшій мірі відповідає тим тенденціям, які відбуваються в освітньому просторі пострадянських суспільств [5]. Сприйняття людини як автономної істоти, яка активно бере участь у своїй освіті – це основа особистісно орієнтованої концепції освіти, де домінують такі завдання, цінності та механізми, як діалог з учнем як автономним суб'єктом та постійна корекція на цьому підґрунті всього освітнього процесу. Педагогу не можна обмежуватися навчанням дітей тільки шляхом констатування зовнішніх фактів. Слід навчати учня ще й з погляду прояву внутрішніх його особливостей і можливостей, оскільки кожна дитина є неповторною індивідуальністю з притаманними тільки їй особливими ознаками.

Дійсно, на сучасному етапі розвитку освітніх комунікацій ми спостерігаємо зміну цільових установок, а саме: перехід від головної мети – всебічний і гармонійний розвиток учня – до формування його особистості (виховання), розвитку здібностей і обдарувань, наукового світогляду. Нова парадигма освіти вимагає розглядати учня як мету, а не як засіб.

У педагогічному дискурсі України часто йде мова про те, що освіту в СРСР (авторитарний тип освітніх комунікацій) називали

однією з кращих у світі, деякі фахівці ставлять питання щодо повернення до радянської методології організації системи освіти, де орієнтація відбувається на процес навчання. Але на цьому етапі наша держава робить кроки для побудови освіти європейського зразка, яка орієнтована на якість освіти, її відповідність суспільним потребам. Так, багато труднощів зустрічається на шляху модернізації сучасної освіти, але головною цінністю саме європейської освіти є особистість і її свобода. Це і є орієнтиром та основою демократичного типу освітніх комунікацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андрущенко В.* Модернізація вищої освіти України в контексті Болонського процесу // Болонський процес в дії : Матеріали «Круглого столу», проведеного Інститутом вищої освіти АПН України та редакцією тижневика «Освіта». – К. Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – С. 5-11.
2. *Андрущенко В.П.* Освіта в пошуках нових стратегій мислення // Вища освіта України. – 2003. – № 2. – С. 5-6.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти, науки, молоді і спорту – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.
4. *Предборська І.* Філософські абрисы сучасної освіти : [монографія] / Предборська І, Вишинська Г., Гайденок В., Гамрецька Г. та ін. – Суми : «Університетська книга», 2006. – 225 с.
5. *Прищак М.Д.* Методологічний концепт комунікативного підходу в освіті та педагогіці [Електронний ресурс] // Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конференції «Знання. Освіта. Освіченість», Вінниця, 2008. – Режим доступу : <http://conf.vntu.edu.ua/znanosv/2012/txt/pryshchak.pdf>.
6. *Рожанська Н.В.* Громадянська освіта як засіб формування демократичного досвіду випускників середньої школи / Н.В. Рожанська, І.С. Пастушкова // Наукові праці ЧДУ ім. П. Могили : Соціологія – 2012. – Вип. 172. – Т. 184 – С. 76-80.
7. *Тягло О.В.* Як розбудувати громадянську освіту в Україні // Наукові записки Києво -Могилянській академії. – 2000. – Т. 18 : Політичні науки – С. 76-80.

Малышева А. О. Дискурс как показатель демократизации в образовании.

Анализируются потребность и параметры процесса демократизации отечественного образования, главным направлением которой определяется педагогический дискурс.

Ключевые слова: человек, образование, культура, коммуникация, дискурс, воспитания.

Malysheva A. O. Discourse as an indicator of democratization in education.

Analyzes the need and the parameters of the democratization process of national education, the main focus of which is determined by pedagogical discourse.

Keywords: people, education, culture, communication, discourse, education.

Бублик К. М.

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ У ХРИСТІАНСТВІ

У статті досліджено передумови, що зумовили виникнення поняття особистості у християнській традиції. Проаналізовано причини неможливості осмислення особистості у дохристиянському світі.

Ключові слова: особистість, юдаїзм, Античність, Еллінізм.

Особистість – поняття, до якого звертаються багато наук, серед яких – соціологія, філософія, психологія. Перше визначення особистості в історії філософської думки дала християнська традиція. Однак з’явилося воно не на порожньому місці, його появі передував довгий шлях розвитку людської думки, її релігійної та філософської складової. Але саме християнству, що увібрало в себе монотеїстичні погляди юдаїзму та філософську спадщину Античності, вдалося прийти до ідеї особистості. Актуальність теми полягає у визначенні передумов, які існували в дохристиянському світі Середземномор’я і сприяли розкриттю поняття особистості в християнстві.

До дослідження феномена особистості у своїх працях зверталися О. Лосєв, В. Лоський, О. Сорокін, В. Звиревич, Ф. Бистров, А. Тахо-Годі, Й. Зізіулас, А. Кураєв, Х. Янарас, С. Хоружний та інші.

До завдань статті можна зарахувати дослідження ідей, що сприяли формуванню поняття особистості, визначення факторів, що не дозволили дохристиянському світу прийти до розуміння особистості, розгляд понять, що служили для позначення людської особистості в античній філософській думці.

Поняття «особистість» виникло в християнській культурі в результаті богословсько-філософського обґрунтування догмату Трійці. Дохристиянська думка так і не дійшла до поняття особистості, однак